

Ewa Kasprzyk

Pojęcie racji stanu

– konspekt lekcji wiedzy o społeczeństwie
w klasie II liceum

CELE OGÓLNE ZAJĘĆ:

- zapoznanie z definicjami: racja stanu, interes państwa, polityka zagraniczna, integracja, ekspansjonizm,
- kształtowanie umiejętności czytania ze zrozumieniem,
- kształtowanie umiejętności kreatywnego myślenia, analizowania i wyciągania wniosków,
- kształtowanie umiejętności pracy w grupie,
- kształtowanie umiejętności argumentowania i dyskusowania,
- przygotowywanie i praktykowanie wystąpień publicznych.

CELE OPERACYJNE ZAJĘĆ

W wyniku przeprowadzonej lekcji uczeń potrafi:

- wyjaśnić znaczenie pojęć: racja stanu, interes państwa, polityka zagraniczna, integracja, ekspansjonizm,
- wyjaśnić, dlaczego racja stanu jest rzeczą nadrzędną,
- wyszukać potrzebne informacje w tekście pisanym.

METODY I FORMY PRACY: praca z tekstem, mini-wykład, praca indywidualna i grupowa, burza mózgów, dyskusja.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE: Podręcznik, kartki z definicjami ze słowników i encyklopedii.

Czas trwania zajęć: 1 godzina lekcyjna

PRZEBIEG LEKCJI:

WSTĘP:

1. Próba wyjaśnienia tematu, burza mózgów na temat znaczenia pojęcia racja stanu.
2. Wyjaśnienia nauczyciela w formie wykładu:

Józef Piłsudski, mąż stanu i wódz wojskowy, w jego skorowidzu do pism zbiorowych nie figuruje pojęcie racji stanu. A przecież całe swe życie poświęcił służbie najbardziej podstawowym celom i interesom Polski. Również inne czołowe postacie naszej historii współczesnej: Roman Dmowski, Wincenty Witos, Ignacy Daszyński albo wcale, albo rzadko używali terminu „racja stanu”. Mimo iż każdy z nich, bezinteresownie i z poczucia obowiązku, służył niepodległej państwowości. Podobnie rzecz się ma z obcymi mężami stanu, takimi jak: Winston Churchill i Charles de Gaulle. Obaj byli mistrzami pióra. Należy tutaj podkreślić, że w praktyce racji stanu szczególną rolę odgrywa intuicja, na której głównie opierali się Ci dwaj politycy. Natomiast w działalności kardynała Richelieu koncepcja racji stanu dotyczy przede wszystkim stosunków zewnętrznych państwa.

Zagadnienia racji stanu dotyczą strategicznych aspektów polityki zagranicznej oraz kluczowych kwestii państwowości, fundamentów ustrojowych, gospodarczych i społecznych państwa. Odnosimy to pojęcie również do kategorii interesu wyższego, ponadpartykularnego, czyli państwowego (narodowego). Sama idea racji stanu rodziła się równoległe z powstawaniem państwa narodowego i początkami nowożytnej Europy. Dzięki demokracji odniesienie racji stanu do państwa przestało pociągać za sobą niebezpieczeństwo jego gloryfikacji i bezwzględnej dominacji. Przypisywanie więc nadrzędnego znaczenia interesowi narodowemu i państwowemu nie oznacza absolutyzacji państwa. Składnikiem racji stanu musi być poszanowanie prawa, łącznie z egzekwowaniem jego nakazów, czyli państwo praworządne, sprawiedliwe i bezpieczne. Takie uwarunkowania otwierają właściwą drogę zarówno do współpracy z partnerami od nas silniejszymi, jak i do współdziałania z partnerami mniejszymi.

Niekiedy jednak, zgodnie z sentencją Maxa Webera, należy dążyć do tego, co niemożliwe, aby osiągnąć to, co możliwe.

ROZWINIĘCIE:

Praca w grupach.

Nauczyciel dzieli klasę na trzy grupy. Każda dostaje inne teksty dotyczące pojęcia racji stanu. (Patrz: Materiały pomocnicze)

Zadaniem uczniów jest przeczytanie tekstów i na ich podstawie sformułowanie pojęcia racji stanu. Przedstawiciele grup prezentują wyniki swojej pracy, a pozostali uczniowie odnoszą je do własnych definicji i uzupełniają notatki w zeszytach.

ZAKOŃCZENIE:

1. Nauczyciel inicjuje krótką dyskusję na temat polskiej racji stanu:

- Do priorytetowych zadań należy: po pierwsze – ugruntowanie europejskiej orientacji Polski; po drugie – współtworzenie nowego ładu europejskiego; po trzecie – utrwalenie i rozwój jak najlepszych stosunków z sąsiadami; po czwarte – utrwalenie i pogłębienie nowych powiązań regionalnych w naszej części Europy; po piąte – rozwój dwustronnej współpracy we wszystkich dziedzinach z państwami Europy Zachodniej i Ameryki Północnej;
- Sprawą o kardynalnym znaczeniu jest ustrój polityczny państwa, który rozstrzyga o sprawności i nowoczesności państwa, w obliczu stojących przed nim zewnętrznych wyzwań i tendencji rozwojowych w naszym kręgu cywilizacyjnym;

2. Zadanie domowe

Pisemna odpowiedź na pytanie: *Kogo uważasz za najwybitniejszego męża stanu i dlaczego?*

MATERIAŁY POMOCNICZE

1. Materiał pomocniczy dla grupy I

RACJA STANU – kategoria polityczna merytorycznie dotycząca państwa. Jest ona niezwykle pojemna treściowo i zmienna historycznie. Jako pierwszy użył tego terminu G. Botero, autor traktatu *Della Ragion di Stato* z 1589 roku. Od początku „racja stanu” wyrażała przede wszystkim nadrzędny interes państwa. W historii państw nowożytnych pojawiły się dwie przemiennie występujące funkcje idei r. s. Co najmniej do XVIII w. najważniejszą funkcją była f. integracyjna, polegająca na podbu-

dowywaniu jednolitej władzy w tworzących się w wyniku rozpadu średniowiecznego uniwersalizmu suwerennych i nowoczesnych państw europejskich. Gdy wraz z procesem zjednoczenia wielu państw skończyła się rola integracyjna, idea r. s. stała się przede wszystkim narzędziem polityki zagranicznej, f. ekspansjonizmu. W okresie pojawienia się w XIX i XX w. teorii wyjaśniających zjawiska społeczne w kategoriach konfliktów przypisywano r. s. także inne funkcje – występujące w zakresie walki interesów państwowych, klasowych i narodowych. Współcześnie, mimo wielu odmiennych interpretacji idea r. s. rozumiana jest na ogół jako uznanie potrzeb i dobra państwa za najwyższą normę politycznego działania. Z teoretycznego punktu widzenia można powiedzieć, że idea r. s., rozumiana jako nadrzędny interes państwa, jest wywołana potrzebą zagwarantowania trwałości tego rodzaju wspólnoty, jaką stanowi państwo. Idea ta musiała zatem wytworzyć się w trakcie rozwoju państwowości. Mimo tego, że fundamentem idei r. s. jest ochrona państwa, a samo państwo można też traktować jako wartość, to jednak ochrona ta musi uwzględniać inne wartości. Pojawia się tu ważny problem relacji r. s. jako wartości politycznej do systemu innych wartości politycznych. Katalog wartości politycznych nie jest ostatecznie ustalony, jest otwarty. R. s. jako wartość polityczna, związana ściśle z państwem, która ma na uwadze przede wszystkim jego dobro i interes, oddziałuje niewątpliwie na sposób pojmowania innych wartości, przyczynia się do ich pewnej relatywizacji, uwzględniając zawsze konkretną sytuację historyczną. Jest rzeczą zrozumiałą, że wśród systemu wartości politycznych najwyższy interes państwa, jako organizacji państwowej, globalnej, politycznie zorganizowanego społeczeństwa, musi wywierać istotny wpływ na realizację innych wartości. Z punktu widzenia teorii i praktyki ważna jest kwestia podmiotu i sposobu ustalania r. s., sprowadzająca się do zagadnienia, kto ustala i jak ustalać r. s. Jest to wielce dyskusyjny problem. Praktyka przemawia na rzecz sił kierujących państwem, ale kategoria ta może być różnie rozumiana. Z jednej strony może to być organ państwowy i stojący za nim ludzie, z drugiej ciała społeczne lub samo społeczeństwo. Dyskusyjna jest także kwestia granic działań politycznych w imię r. s., np. sprzeczność między aktualną r. s., a zakresem praw obywatelskich. Wiadomo jednak, że r. s. nie może być sprzeczna z podstawowymi zasadami ustrojowymi państwa. Wydaje się także, że pojmowanie r. s. powinno dystansować się od występującego w historii relatywizmu prawnego, który dopuszcza w imię r. s. działania polityczne sprzeczne z prawem oraz od relatywizmu moralnego, przeciwstawiającego r. s. zasadom etyki.

M. Żmigrodzki (w:) *Encyklopedia Politologii*, tom I, *Teoria polityki*, Zakamycze 1999, s. 248.

2. Materiał pomocniczy dla grupy II

RACJA STANU – termin r. s. pojawia się w starożytnym Rzymie (*ratio republicae, ratio status*). Renesansowa recepcja antyku przyczyniła się do upowszechnienia tego pojęcia w innych językach. Pojęcie ściśle związane z państwem i władzą państwową. Najczęściej identyfikowane z wartościami, potrzebami i interesami najważniejszymi dla państwa. Przedstawia się ją jako wartość polityczną (aksjologiczną) lub interes polityczny. R. s. to wzgląd na dobro państwa lub jak pisze N. Machiavelli: „pierwszeństwo interesów państwa nad innymi normami”. Należy podkreślić, że Machiavelli nie używał tego terminu wprost, posługując się raczej określeniem konieczności lub wieloznacznym pojęciem *virtu*.

R. s. jest postrzegana także w kategoriach „trwałego i nadrzędnego interesu społeczeństwa i narodu, który tworzy dane państwo, bez którego byłoby niemożliwe osiągnięcie innych celów” (Encyklopedia PWN). R. s. to „historycznie zmienny system podstawowych zewnętrznych i wewnętrznych interesów państwa, realizowanych w sposób bezkompromisowy” (Z.J. Pietraś). Definicja ta wskazuje na spotykany często relatywizm moralny w określeniu r. s. i działań podejmowanych dla jej zabezpieczenia. Można także spotkać pogląd, wedle którego r. s. nie poddaje się żadnej ścisłej definicji (J. Stefanowicz, M. Dobraczyński). R. s. symbolizuje więźkę najważniejszych wartości, w imię których państwa podejmują działania mające je zabezpieczyć, niemniej trudno jest znaleźć jedyną zadowalającą wszystkich definicję. Na pewno jest to kategoria dynamiczna, a jej konkretna treść zmienia się tak, jak zmieniają się interesy państwa w konkretnej rzeczywistości politycznej i jak zmienia się świadomość o wartościach dla państwa i narodu najważniejszych. To rozdzielenie pojęć „państwo” i „naród” wskazuje na dodatkowe utrudnienie jednoznacznego określenia pojęcia r. s. Nosicielem r. s. jest państwo, choć jej postrzeganie może być różne w różnych modelach sprawowania władzy, formach państwa oraz stanach stosunków międzynarodowych. Możemy mówić o kilku aspektach r. s. egzystencjalnych, deklaratywnym, rzeczywistym i transnarodowym. Ten ostatni może być interesującym wyzwaniem eksplanacyjnym dla nauki o stosunkach międzynarodowych w kontekście działania transnarodowych podmiotów – stosunków międzynarodowych i relacji między r. państwa i r. podmiotu transnarodowego. Geneza samej idei r. s. wiąże się z tą fazą stosunków międzynarodowych, w której na politycznej mapie świata zaczęły pojawiać się państwa narodowe i racja władzy stawała się racją narodu, jedyne suwerena. Termin ten został spopularyzowany przez Botero Giovanniego, autora traktatu *Della Regione di Stato* z 1589 r. Powstanie państwa nowożytnego jest więc takim „urzeczywistnieniem racji stanu, które każe w niej widzieć nie środek, ale cel, a więc odrębną wartość polityczną” (H. Groszyk). Przyjmuje się, że zakres podmiotowy r. s. obejmuje państwo, zaś przedmiotowy wymiar r. s. to podstawowe interesy państwa, takie jak bezpieczeństwo, istnienie, rozwój i ład polityczny.

T. Łoś-Nowak (w:) *Encyklopedia politologii*, tom 5, *Stosunki międzynarodowe*, Zakamycze 2002, s 301.

3. Materiały pomocnicze dla grupy III

Tekst nr 1

RACJA STANU – jest starym pojęciem, wartością polityczną od czasu pojawienia się państwa. Istnieje wiele stale dyskutowanych jej definicji. Można ją podzielić na trzy zasadnicze grupy: 1) te, które określają r. s. jako naczelnny (najważniejszy) interes państwa ponad innymi; 2) te, które określają istotę r. s. jako względną wartość; 3) te, które określają istotę r. s. jako autonomiczny interes państwa, niezależny od innych interesów częściowych. Definicje r. s. posiadają z reguły bardzo nieostre granice, co stwarza możliwość formułowania wielu zbliżonych do siebie. Ich cechą wspólną jest występowanie w nich takich zagadnień i wartości jak: zachowanie suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej; zapewnienie wszystkimi dostępnymi środkami i metodami bezpieczeństwa państwa, zachowanie narodowej tożsamości, zapewnienie optymal-

nych warunków zewnętrznych do rozwoju kraju, jego gospodarczej i innej pomysłowości, uznanie pierwszeństwa interesu państwa nad interesem innych instytucji i organizacji oraz nad normami moralnymi i prawnymi. Wzgląd na dobro państwa jest naczelnym obowiązkiem wszystkich obywateli. Istnieje możliwość manipulowania pojęciem r. s. Nie jest ona racją jednej partii, grupy czy osoby. To jest wspólna wartość narodu, o którą winny dbać wszystkie siły polityczne, instytucje i obywatele! Ponieważ o jednomysłność w polityce jest trudno, decydować powinna większość reprezentowana przez demokratycznie powołane instytucje jak: parlament, prezydent, Rząd. R. s. nie może być formułowana często, w zależności od zmian ekip rządzących czy sił politycznych aktualnie znajdujących się u władzy. Dotyczy długich okresów, a jej zmiany są zależne od zmian w sytuacji międzynarodowej i otoczeniu międzynarodowym w kraju. R. s. musi posiadać legitymizację społeczną, gdyż tylko wtedy jest najlepiej wcielona w życie. Zadaniem wszystkich organów państwa i sił politycznych jest taka działalność, która służy r. s. państwa. Temu ma służyć polityka zagraniczna, dobór sojuszników i zawieranie sojuszy oraz zabieganie o zgodność w działaniu wszystkich ogniw państwa i obywateli w sprawach dla państwa nadrzędnych. Czesław Mojsiewicz (w:) *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. naukowy Czesław Mojsiewicz, Wrocław 2000, s. 294.

Tekst nr 2

RACJA STANU – pojęcie oznaczające interes państwa, w imię którego, należy realizować pewne zadania bez względu na ograniczenia prawne, moralne, polityczne czy ekonomiczne. R. s. dotyczy sytuacji wyjątkowych: obrony państwa, bezpieczeństwa wewnętrznego lub zewnętrznego kraju oraz zabezpieczenia jego pozycji na arenie międzynarodowej. Na r. s. powołują się jednak często rządzący, którzy podejmują działania sprzeczne z prawem międzynarodowym i zasadami konstytucji. R. s. używana jest jako argument przez autokratów rozprawiających się z opozycją oraz zamachowców dążących do obalenia istniejącej władzy. W tych warunkach powoływanie się na interes państwa jest tylko osłanianiem rzeczywistych celów politycznych określonej grupy. We współczesnych warunkach powoływanie się na r. s. częściej znajduje uzasadnienie w polityce zagranicznej niż wewnętrznej.

Marek Bankowicz (w:) *Słownik politologii*, wydanie nowe pod red. Marka Bankowicza, Wiedza powszechna, Warszawa 1996\1999, s. 201.

LITERATURA

Lech Moryksiewicz, Maria Pacholska, *Wiedza o społeczeństwie* (Podręcznik), Wyd. Nowa Era, Warszawa 2003.

Encyklopedia politologii, Teoria polityki, tom 1, Zakamycze 1999.

Encyklopedia politologii, Stosunki międzynarodowe, tom 5, Zakamycze 2002.

Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych, red. naukowy Czesław Mojsiewicz, Wrocław 2000.

Słownik polityki, wydanie nowe pod red. Marka Bankowicza, Wiedza powszechna, Warszawa 1996\1999.

Współczesne stosunki międzynarodowe, pod red. Teresy Łoś-Nowak, Wrocław 1997.